

- 5 Повесть минулих літ: Літопис / Переклад В.С. Близнеця. – К.: Веселка, 1982. – С. 78.
- 6 Грушевський М.С. Історія української літератури... – С. 28.
- 7 Повесть врем'яних літ. – К., 1990. – С. 185.
- 8 Горський В.С. Святі Київської Русі. – К.: Абрис, 1994. – С. 82.
- 9 Клочевський В.О. Неопубліковані произведения. – М., 1983. – С. 300–301.
- 10 Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Т. III. – С. 90.
- 11 Грушевський М.С. Історія української літератури... – С. 29.
- 12 Володимир Мономах. Поучення // Пам'ятки України. – 1986. – № 3. – С. 31.
- 13 Грушевський М.С. Історія української літератури. – Т. III. – С. 31.
- 14 Карамзин Н.М. Сочинения: в 2-х т. Л.: Художественная литература, 1984. – Т. 2. – С. 238–239.
- 15 Холмський Іван. Історія України. – Мюнхен, 1949. – С. 103.
- 16 Семчишин Мирослав. Тисяча років української культури (Історичний огляд культурного процесу). – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1985. – С. 57.
- 17 Крип'якевич Іван. Історія української культури. – Вінніпег: Вид-во Івана Тиктора, 1964. – Т. 1. – С. 73–74.
- 18 Греков Б.Д. Культура Киевской Руси. – М. – Л., 1945. – С. 51–52.
- 19 Полное собрание русских летописей. – Т. 1. – С. 84–85.
- 20 Полное собрание русских летописей. – Т. 16. – С. 31.
- 21 Полное собрание русских летописей. – Т. 1. – С. 152.
- 22 Татищев В.Н. История Российская с самых древнейших времен. – М. – Л., 1962. – Т. 2. – С. 106–107.
- 23 Іларіон Слово про закон і благодать....
- 24 Рыбаков Б.А. “Слово о полку Игореве” и его современниках. – М., 1971. – С. 74.
- 25 Пашуто В.Т. Внешняя политика Древней Руси. – М., 1968. – С. 134, 310.
- 26 Грушевський М. Три академії // Київські збірники історії і археології, побуту і мистецтва. – К., 1931. – 36. 1. – С. 11–14.
- 27 Бабишин С.Д. Школа та освіта Давньої Русі. – Київ. – № ... – 1975. – С. 16.
- 28 Гардаков В.К. Кормильство в Древней Руси // Советская этнография. – 1970. – № 4. – С. 44–59.
- 29 Архиховский А.В. Берестяные грамоты мальчика Онфила // Советская археология. – 1957. – № 3. – С. 215–223.
- 30 Бабишин С.Д. Вказ. праця. – С. 24.
- 31 Рыбаков Б.А. Раскопки в Любече в 1957 г. // Краткие сообщения Института истории материальной культуры. – Вып. 79. – 1960. – С. 39.
- 32 Біднов В. Школа і освіта на Україні // Українська культура: лекції за редакцією Д. Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – С. 42.
- 33 Іларіон, митрополит. Життєписи великих українців. – К.: Либідь, 1999. – С. 78.
- 34 Там само. – С. 79.
- 35 Історія української культури у п'яти томах. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 1. – С. 726.
- 36 Власовський Іван Нарис історії Української Православної Церкви. – К., 1998. – Т. 1. – С. 72.
- 37 Енциклопедія українознавства. – К, 1995. – Ч. 3. Загальна частина. – С. 917–918.

*Гречка Г.
м. Ялта*

УМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО РУХУ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ НА РУБЕЖІ ХІХ–ХХ СТ.

Дальша успішна розбудова сучасної Української держави буде можливою тільки за умови дій національно свідомих громадян, що забезпечить суспільство від непотрібного суспільно-політичного протистояння. Таку національну свідомість може дати тільки відповідне виховання молоді у навчальних закладах різних регіонів. Щоб уникнути небажаних помилок у цій справі, варто звернутися до

уроків минулого, в тому числі й вітчизняної історії початку ХХ ст. Цим і обумовлюється актуальність обраної нами теми статті.

Головною метою статті є дослідження національних, духовних, політичних та інших умов, які визначили перехід на Лівобережній Україні від аполітичного до національного за своїм характером освітнього руху. В комплексному плані ця тема не знайшла свого належного висвітлення у вітчизняній історіографії, є тільки окремі дослідження з цієї проблеми. Серед них В.Ф. Колісника, О.О. Рафальського і О.О. Тимошенко, А.І. Павка, В.А. Потульницького, В.І. Сергійчука, В.А. Савченка, В.Й. Борисенка і Г.А. Непорожньої та інших авторів, колективні монографії, а також мемуарна література.

Наприкінці ХІХ ст. культурницький рух переживав складний період. Багаторічна легальна боротьба за національно-культурні права українців, хоч і давала певні результати, але не могла кардинально змінити на краще національне становище України, що посилювало зневіру в душах багатьох патріотів. “Аполітичність українського руху в умовах початку ХХ ст., – відзначали історики на початку 90-х років ХХ ст., – означала його відсталість. Самі культурники виховали в своїх гуртках покоління молодшої української інтелігенції, яке не бажало обмежувати свою суспільну діяльність літературними салонами і таємними зборами для читання рефератів на теми минулого України. Воно прагнуло до активної політичної діяльності” [1]. Від обмеженої культурницької діяльності радикально налаштована молодь рвалася до активної політичної боротьби за широкі національні права українського народу, в тому числі й за націоналізацію освіти.

При спільній закономірності національно-освітнього руху кожен з українських регіонів мав й свої особливості, які суттєво впливали на перебіг відповідних подій. На Правобережній Україні пробудження національної свідомості українського народу гальмували давність знищення української державності у формі козацького устрою, повернення селян з козацького стану до стану кріпацького, інтенсивне ополячення, а потім і русифікація національної еліти, сильні позиції польського населення. На Півдні України серед місцевих українців невмирущою залишалася пам'ять про славу Запорозьку Січ і легендарне козацтво. Але насильницьке заселення цього краю російськими селянами порушило національний моноліт українців, а активне російщення владою корінних жителів з допомогою насильницьких методів, переманювання на свій бік патріотично несвідомих людей шляхом різноманітних подачок неухильно послаблювали генетичну пам'ять народу про своє національне коріння та історію.

Дещо інші умови існували на Лівобережній Україні. Тут найдовше зберігалися залишки Української козацької держави, значна частина населення на початку ХХ ст. вважала себе козаками чи їх прямими нащадками. Частина національної еліти пронесла пам'ять про виняткове становище своїх предків у минулому. З цього приводу гетьман України П. Скоропадський згадував, що представники

старовинних козацько-старшинських родин Галаганів, Тарновських, Милорадовичів, Маркевичів та інших лівобережних шляхтичів у своєму повсякденному житті підкреслювали, що вони не великороси, а малороси, зберігали козацькі традиції, хоч і декларували свою відданість самодержавству. Показовою у цьому плані була сім'я й Скоропадських. Вона, за словами П. Скоропадського, „була віддана російським царям, але у всьому підкреслювалося як то, що ми не великороси, а малоросіяни, як тоді говорилося, знатного походження. В будинку скрізь висіли старі портрети гетьманів і різних політичних діячів в Україні... Українські пісні постійно співалися в будинку. Дуже поважалися бандуристи, що співали свої думи. В будинку отримувалась “Київська старина”, читались і обговорювалися книги Костомарова та інших українських письменників. Висів серед гетьманів і портрет Мазепи, так ненависний будь-якому росіянину. В будинку йому не поклонялися, як роблять тепер українці, вбачаючи в ньому символ української самостійності, а мовчки відносилися з симпатіями, причому обурювалися, що до цих пір у соборах Великим постом проголошували Мазепі анафему. Строго дотримувалися старих українських звичаїв не тільки в домашньому побуті, але намагалися дотримуватися і в релігійних обрядах, там, де старі українські відрізнялися від нових російських. Дід добре говорив по-українському” [2].

Серед лівобережної еліти не переривалася традиція освітянського меценатства, підтримки національної культури. Загальновідома культурно-освітня діяльність В. Тарнавського з Чернігівщини, яка мала загальноукраїнське значення. Такий же характер багато в чому мала й діяльність Г. Галагана, Ханенків та деяких інших. Можна погодитися з твердженням дослідника В.А. Потульницького про те, що на початок ХХ ст. представники лівобережної української шляхти, інкорпоровані до російського дворянства, спромоглися зберегти національну ідентичність. Українська мова, історія і культура використовувалась ними не лише, як наприкінці ХVІІІ ст. для доведення рівності з російським дворянством, але й для того, щоб підкреслити свою відмінність від нього [3]. На базі лівобережного народного говору сформувалась і стала загальноновизнаною класична українська мова, плекалися інші ознаки українства.

Серед національної еліти за своїм соціальним призначенням важливе місце належало інтелігенції, як найбільш освіченій частині суспільства. Однак, виконанню нею історичної місії будителя національно-культурної пам'яті українського народу перешкоджали ряд обставин і серед них насамперед неоднакова національна свідомість різних її представників. Тільки незначна частина вчителів, викладачів, літераторів, священників та інших інтелігентів усвідомлювала безперспективність вирвати свій народ з полону духовної темряви, національного безпам'ятства з допомогою мирного культурництва і була готова до самовідданої боротьби за відвоювання Україні власної державності, як головної умови вирішення

й національно-освітньої проблеми. Основна ж маса лівобережної інтелігенції пасивно ставилась до національно-освітніх потреб своїх співвітчизників.

Стримуючи фактором у національно-освітній діяльності інтелігенції виступав її неоднорідний національний склад. Досить значну і впливову групу інтелігенції Лівобережної України становили росіяни, що в своїй русифікаторській діяльності користувалися безмежною підтримкою російського уряду й фактично російською владою на місцях. На Лівобережній Україні спостерігалось засилля російського чиновництва і відставної еліти, Полтаву в той час взагалі називали містом “відставних генералів”. Подібне відбувалося і в Чернігові та інших великих лівобережних містах.

Більшість лівобережної інтелігенції на початок ХХ ст. була зденаціоналізована російською школою, культурними і політичними факторами, що проявлялося і в їх професійній діяльності, підтримуваній владою. Зокрема, з 1869 р. у Київському учбовому окрузі, до складу якого входили Полтавська та Чернігівська губернії, продовжував діяти закон, за яким вчителі та шкільні чиновники отримували доплату до своєї зарплати за “обрусеніє краю”.

Достатньо пасивно у ставленні до українського питання була єврейська інтелігенція. У своїх національних діях вона в основному зосереджувалася на вирішенні єврейського питання і політичної проблеми в державі. Така роз'єднаність різних груп інтелігенції України у ставленні до розв'язання національних проблем українського народу негативно позначалася на силі національного освітнього руху початку ХХ ст.

У своїй національно-культурній діяльності патріотично налаштованій інтелігенції доводилося стикатися з великими труднощами і насамперед низькою національною свідомістю робітників і селян. У результаті 200-річного панування Росії над Україною, послідовного нищення і заборони національної культури і освіти селянство і робітництво у своїй масі залишалися темними і забитими, відірваними від передових досягнень суспільно-політичної та національної думки Європи. Панівна чужинська (російська) мова не дозволяла навіть знаючим елементарну грамотність людям прилучатися через друковане слово до кращих надбань світової культури.

Лівобережне міщанство ще не було остаточно зденаціоналізованим, чому сприяла відсутність великої промисловості в регіоні. Невеликі промислові підприємства у Чернігові, Полтаві та повітових містах виступали своєрідними центрами русифікаторства на Лівобережній Україні. Вони притягували до себе прийшлий російський пролетаріат або частку зросійщеного місцевого населення. Основна ж маса лівобережного міщанства як у губернських, так і в повітових містах була українською за мовою, культурою і духом, зберігала в собі колосальну національну енергію, тільки в приспаному вигляді.

Багато в чому подібним до міщанського було становище і українського селянства. Внаслідок тривалої антиукраїнської політики російського уряду воно також було малописьменним і не мало у своїй масі усвідомленого національного патріотизму. На початок ХХ ст. стало явною поглиблення соціальної та національної прірви між українським селянством та інтелігенцією, коли в кожному російськомовному інтелігенті селяни вбачали пана з його особливими правами і можливостями при вирішенні різноманітних проблем.

Однак, остаточному розриву між українським селянством та інтелігенцією перешкоджало цілий ряд факторів і насамперед їх належність до одного етносу. Незважаючи на вікові потуги російських і доморощених асиміляторів, національна свідомість українського селянина на початок ХХ ст. не зникла. Вона виявлялася насамперед у передачі з покоління у покоління української мови, або як її любовно називали, мови материнської. Національна мова зв'язувала їх з своєю історією, Вітчизною, культурою, виступала консолідуючим етнічним фактором різних станів. Національна свідомість селянства виявлялася і в збереженні культурних традицій у побутовому житті. Селяни дотримувалися віковичних українських народних звичаїв і обрядів, національного одягу та їжі. Невмирущими в селі залишалися народна пісня, усна народна творчість, які відображали глибинні національні особливості української душі. Саме такі незнищенні національні інстинкти й мали стати основою для відродження старої і формування нової національної свідомості українського народу завдяки тривалій, кропіткій і небезпечній діяльності переважно молодій генерації українських патріотів. Сприйняття українським селянством національно-визвольних ідей ускладнювалося їх тяжким матеріальним становищем і насамперед малоземеллям. Саме економічні проблеми стояли на порядку денному українського селянства початку ХХ ст., задушуючи собою значною мірою національні культурно-освітні потреби.

Проте серед українського селянства існував невеликий прошарок сільських інтелектуалів, які не тільки вміли читати і писати, але й розуміли причини підневільного становища України, її національні потреби. Зокрема, такі погляди на ці проблеми висловили в 1904 р. лівобережні селяни у розмові з кореспондентом львівського журналу "Літературно-науковий вісник". Вони погоджувалися з опублікованою думкою історика Д. Яворницького про те, що гетьман П. Дорошенко не хотів приєднати Україну до Росії тому, що в цьому випадку вона б втратила свою самостійність. Ця категорія селян добре усвідомлювала революційні заклики Т. Шевченка до волі та свободи, прикладала їх до тогочасної дійсності, підтримувала патріотичну діяльність композитора М. Лисенка, пропаговані ним ідеї гімну "Ще не вмерла України ні слава, ні доля", але не наважувалася на їх практичну реалізацію. Позитивно оцінюючи боротьбу різних народів Російської імперії за свої національні права, співбесідники кореспондента з жалем констатували, що Україна ще спить, маючи на увазі нерозвиненість українського

національного руху [4]. Саме таке середовище українського селянства було тією соціальною базою, на яку могла опертися патріотична інтелігенція в своєму прагненні до вирішення національної культурно-освітньої проблеми України.

Головними осередками національно-культурного життя Лівобережної України наприкінці XIX – на початку XX ст. продовжували залишатися Полтава і Чернігів з їх давніми національними традиціями. У Полтаві, наприклад, “навіть у часи найлютішої російської неволі збереглась народна свідомість, передовсім у зовнішніх виявах та етнографічних ознаках. І коли інші міста Придніпровської України протягом XIX ст. швидко обмосковлювалися – Полтава гідно боронилася. Полтавська хата, полтавський одяг, полтавська вишивка, полтавські страви, полтавські мистецькі вироби – все це вважалося за ... найбільш українське” [5].

Географічне розташування міста сприяло швидкому проникненню до нього прогресивних ідей. Знаходячись на дорогах між Харковом і Києвом, Полтава швидко вбирала в себе ті культурно-освітні та політичні новації, які зароджувалися і розвивалися в цих загальноукраїнських центрах національної духовності та культури. Значний вплив на суспільно-політичне і духовне життя міста справляв Харків з його загальновідомим університетом та іншими вищими навчальними закладами з їх неспокойним студентством, що прагнуло вирватися з лабет обмеженої в національному відношенні освіти, пізнати культуру свого народу й завоювати їй гідне місце в суспільстві. Серед харківського студентства швидше, ніж в інших місцях, поширювалися ідеї радикалізму, спрямованих на вирішення національно-культурних і соціальних проблем. У Харкові навчалося багато полтавської молоді, яка пропагувала ці ідеї серед полтавської учнівської молоді, знаходячи серед неї багатьох своїх прихильників. За своїми умонастроями полтавські демократи стояли ближче до демократів харківських, ніж до київських і мали на відміну від останніх радикальніші погляди на вирішення проблем української дійсності.

Безумовно, на національно-культурне життя Полтави справляв вплив і Київ з його українською Громадою. Однак пропаговане нею неполітичне українство, хоч і зробило важливий внесок в українську культуру, вже вичерпало свої мирні можливості у вирішенні загальнонаціональної проблеми і в цьому плані значно поступалося харківському радикалізму, спрямованому на здобуття Україні державної незалежності, як головної умови вільного культурно-національного розвитку українського народу.

На початку XX ст. Полтава була провідним освітнім центром не тільки Полтавської губернії, але й всієї Лівобережної України. У ній діяли духовне училище, духовна семінарія, дві гімназії, Петровське кадетське училище, інші середні навчальні заклади з їх особливим вчительським і учнівським складом. Серед них, за спогадами колишнього полтавського семінариста, майбутнього письменника П. Капельгородського, “неофіційно семінарія була українською школою, бо ні

учителі-росіяни, ні викладава мова не могли викоринити між учнів мову батьківську, українську, вивезену з рідних осель, з вишневих садків, з-під тихих верб” [6]. Незважаючи на русифікаторську політику російського уряду, частина вчительства під зовнішньою покірністю зберігала усвідомлення власної належності до українського народу з його славною історією, багатуючою національно-культурною спадщиною і пропагувала її серед своїх вихованців. Серед них своєю одержимістю у ставленні до українства відзначалися вчителі музики Г. Гладкий, співів І. Ризенко, літератури І. Нечуй-Левицький. В стінах семінарії чулась українська мова, лунала українська дума, пісня, виконувалися заборонені музичні твори класика української музики, полтавчанина М. Лисенка.

На національну спрямованість виховання семінаристів багато в чому сприяли не тільки українське домашнє і шкільне середовище, але й ідеї їхнього земляка М. Драгоманова, патріотична багатолітня діяльність у Полтаві місцевих громадівців, а також підбір книг семінарської бібліотеки. Вона нараховувала до 7 тис. книг, серед них знаходилося і “Пересопницьке євангеліє”, перша книга писана в середині XVI ст. новою українською мовою, досить популярна на той час серед семінаристів, а також перші видання “Енеїди”, “Москаля-чарівника”, “Сватання на Гончарівці” та інші твори класиків української літератури і особливо поезія Т. Шевченка.

Навесні 1898 р. життя Полтавської духовної семінарії почало набувати політично-національного забарвлення. У цей час серед семінаристів створюється таємний гурток самоосвіти, до складу якого входило у різний час 30–40 учнів. Гуртківці знайомилися з працями на українську тематику, особливо історію та літературу, вивчали нелегальні твори, отримувані переважно зі Львова. Гуртківці створили рукописний журнал “Розсвіт”, за оцінками жандармерії, “малоросійського напрямку” [7]. Одночасно з національними гуртківці все більше переймалися революційними ідеями, чому в значній мірі сприяло їх тісне спілкування з революційно налаштованими студентами Харківського університету. Зокрема, один з майбутніх організаторів РУП, харківський студент М. Русов постійно наїжджав до Полтави, де перебували під наглядом поліції його батьки Русови. У них на квартирі збиралися представники демократичної інтелігенції, а також близька за віком до М. Русова учнівська молодь, напевне, в тому числі й семінарська. До свого брата К. Мацієвича, який у 1899–1901 рр. займав посаду вченого секретаря Полтавського сільськогосподарського товариства і був частим гостем у будинку Русових, часто навідувався молодший брат студент Харківського технологічного Інституту, також один з засновників РУП, Левко Мацієвич, один з найактивніших членів Харківської студентської громади. Основоположник революційного націоналізму, уродженець Полтавщини М. Міхновський мав адвокатську практику не тільки в Харкові, але і в Полтаві, під час якої спілкувався з місцевою інтелігенцією. Крім того, у Полтавській духовній семінарії, напевне, навчався молодший брат М. Міхновського

Леонід [8]. Через нього ідеї М. Міхновського проникали в семінарське середовище, формуючи в ньому незадоволення тими порядками, що існували в державі. Члени семінарського гуртка все більше переорієнтовувалися з аполітичної культурницької діяльності на партійно-революційну. Не пізніше весни 1900 р. щонайменше 20 членів полтавського семінарського гуртка поповнили ряди новоствореної Революційної української партії. Серед них були І. Сидоренко, С. Петлюра, М. Гмиря, П. Капельгородський, М. Стришинський, М. Огородній, В. Фідровський, І. Рудичів, О. Мішта, К. Шаревський, Г. Іваницький, Євфимій Гах, Г. Ткаченко, П. Понятенко [9]. Їх своєрідними наставниками виступали дворяни М. Кохановський, А. Кучерявенко, адвокат М. Міхновський, який у лютому 1900 р. перебував у Полтаві.

Саме з Полтави, на вечорі присвяченому роковинам смерті Т. Шевченка у лютому 1900 р., на всю Україну пролунав маніфест М. Міхновського “Самостійна Україна” з лозунгами вільної незалежної України від Карпат до Кавказу, незмішності крові, кривавої боротьби проти “москалів”, України – для українців. У одних слухачів маніфест викликав страх і несприйняття, в інших небувало захоплення та підтримку.

Семінаристи Полтавської духовної семінарії виявилися одними з найбільших прихильників переходу до революційної боротьби за вирішення національної, у тому числі й освітньої проблеми України. Вони палко вітали заборонений гімн “Ще не вмерла України ні слава, ні доля”, вперше в Україні виконаний хором основоположника української музики М. Лисенка. Семінаристи запросили М. Лисенка до себе в семінарію прослухати у виконанні семінарського хору його заборонену цензурою кантату “Б’ють пороги”. Ініціатора цього запрошення й керівника хору С. Петлюру було виключено з семінарії [10].

Таким чином, зародження національного освітнього руху на Лівобережній Україні на рубежі XIX–XX ст. відбувалося у складних умовах. Внаслідок тривалої антиукраїнської політики уряду Російської імперії національна свідомість українців перебувала в основному в пригніченому стані і не знаходила можливості для застосування. Значна частина інтелігенції була русифікована і фактично відірвана від українського народу. Абсолютна більшість селян і робітників була неграмотною, нездатною до сприйняття національно-освітніх ідей. Аполітична культурницька діяльність українофілів вже вичерпала себе і не відповідала потребам дня. На порядку денному стояло завдання політичної боротьби за національну просвіту українців, виборонення Україні національних прав.

Л і т е р а т у р а :

1. Нариси історії української інтелігенції (перша половина XX ст.): В 3-х книгах. – Кн. I. – К., 1994. – С. 60.

2 Цит. за: Потульніцький В.А. Український консерватизм як ідеологічна і соціально-політична передумова становлення 2-го українського гетьманату: основні напрямки і концепції (1789–1914) // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Історія. Економіка. Філософія. – Вип. 4. –

К., 2000. – С. 96.

3 Там само. – С. 96.

4 Літературно-науковий вісник. – Кн. 5. – 1904. – С. 68–69.

5 Цит. за: Сергійчук В.І. Симон Петлюра. – К., 2004. – С. 10.

6 Капельгородський П. Записки семінариса // Твори. – К., 1961. – С. 118.

7 Полтавський обласний державний архів. – Ф. 83. – Оп. 1. – Спр. 60. – Арк. 1.

8 Він – з когорти вождів. – К., 1994. – С. 36.

9 Там само. – С. 28.

10 Савченко В.А. Симон Петлюра. – Харьков, 2004. – С. 19–21.

Алієва Л.

ІЗ ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ ЛІТЕРАТУРИ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. ТА У 20-ТІ РОКИ ХХ СТ.

Необхідність більш повного бачення розвитку національної культури актуалізує дослідження історії галузей її художньої культури, важливішою із яких є художня література. Розвиток і реальне буття літератури в суспільстві, яке вивчається соціологією літератури, особливо у її витоків, залишається малодослідженим. Невизначеним є й формування соціології літератури як галузі соціології художньої культури. Найбільш повно і глибоко проблеми літературної соціології в Україні знайшли відображення в працях відомого літературознавця Г.М. Сивоконя [1, 2, 3, 4, 5], а в сфері бібліотечної соціології у творчості Т.В. Новальської [6], створюючи основу для пошуку специфіки власне соціології літератури і відтворення повноти соціолітературних досліджень. Ставиться мета визначити особливості становлення і формування соціології літератури шляхом аналізу змісту її джерел від зародження до кінця 20-х років ХХ ст.

Хоч базова проблема „письменник – читач” вивчається дослідниками вже з часів Київської Русі [1], і прослідковується впродовж всього розвитку української літератури, однак перші емпіричні дослідження потреб читача були проведені в 1866 році у Київській публічній бібліотеці [7]. Таким чином, початок соціології літератури в Україні йде від бібліотечної соціології. Хоч це емпіричне дослідження має бути віднесене до протосоціології літератури, за своїм рівнем воно мало чим відрізняється від пересічних емпіричних досліджень читача 20-х р. ХХ ст.

Наступне поживлення соціолітературних досліджень у 80-ті роки ХІХ ст. відбувається на більш широкій громадянській основі. У 80-ті роки ХІХ ст. Х.Д. Алчевською проводиться комплексний експеримент соціологічного характеру по вивченню сприйняття художньої літератури, в тому числі української, різними групами молоді на основі яких розробляється методика наближення читача до високохудожньої літератури, шляхом видруку покажчика рекомендованих книжок за назвою „Що читати народу?” [8].